

ЗАТРИМАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РОЗШИРЕННЯ ПІДСТАВ ТА ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ РІЗНОГО СТУПЕНЯ ТЯЖКОСТІ

DETENTION UNDER MARTIAL LAW: EXPANSION OF GROUNDS AND THE APPROPRIATENESS OF DETAINING INDIVIDUALS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES OF VARYING SEVERITY

Гальонкін С.С., аспірант кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена комплексному аналізу правового регулювання інституту затримання особи в умовах воєнного стану в Україні. У дослідженні акцентовано увагу на розширенні підстав для затримання без ухвали слідчого судді, а також на проблемі доцільності застосування цього заходу під час розслідування кримінальних правопорушень різного ступеня тяжкості. Автор підкреслює, що законодавче закріплення нових підстав затримання, передбачених п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України, потребує додаткового тлумачення терміну «обґрунтовані обставини», адже його невизначеність створює ризики свавільного втручання у права та свободи особи. Особливу увагу приділено аналізу судової практики, позицій Європейського суду з прав людини та наукових підходів щодо оцінки ризику втечі підозрюваного. Наголошено, що хоча розширення підстав для затримання може бути виправданим у специфічних умовах воєнного стану, воно не повинно застосовуватися щодо нетяжких злочинів, які не становлять значної суспільної небезпеки. У статті обґрунтовується необхідність дотримання принципу пропорційності, який вимагає, щоб будь-яке обмеження прав людини мало законну мету, було необхідним та найменш обтяжливим засобом її досягнення. Автор робить висновок, що подальший розвиток законодавчого регулювання має ґрунтуватися на посиленні механізмів прокурорського та судового контролю, забезпеченні своєчасної перевірки законності затримання, а також запровадженні чітких критеріїв застосування п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України. Зазначається, що збалансоване застосування цього інституту дозволить одночасно гарантувати ефективність кримінального процесу та захист основоположних прав людини в умовах воєнного стану.

Ключові слова: затримання, воєнний стан, КПК України, підстави затримання, права людини, пропорційність, прокурорський нагляд, судовий контроль, ризик втечі, нетяжкі злочини.

The article is devoted to a comprehensive analysis of the legal regulation of detention under martial law in Ukraine. Particular attention is paid to the expansion of grounds for detention without a court order, as well as to the appropriateness of applying this measure during the investigation of criminal offenses of varying severity. The author emphasizes that the legislative introduction of new grounds for detention provided by paragraph 6 of part 1 of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine requires a detailed clarification of the term "reasonable grounds," since its vagueness may lead to arbitrary decisions and violations of legal certainty. The paper examines judicial practice, positions of the European Court of Human Rights, and scholarly views on assessing the risk of flight by the suspect. It is stressed that while the extension of detention grounds can be justified in the exceptional context of martial law, it should not be applied to minor offenses that do not pose significant public danger. The article substantiates the necessity of observing the principle of proportionality, which requires that any restriction of human rights must pursue a legitimate aim, be strictly necessary, and represent the least intrusive means of achieving this aim. The study concludes that further legislative development should be based on strengthening prosecutorial and judicial oversight mechanisms, ensuring prompt review of the lawfulness of detention, and establishing clear criteria for the application of paragraph 6 of part 1 of Article 615 of the Criminal Procedure Code. The balanced application of detention during martial law is argued to be essential for maintaining both the efficiency of criminal proceedings and the protection of fundamental human rights in wartime conditions.

Key words: detention, martial law, Criminal Procedure Code of Ukraine, grounds for detention, human rights, proportionality, prosecutorial oversight, judicial control, risk of flight, minor offenses.

Затримання, як і будь-які інші засоби примусового характеру в рамках КПК України в умовах воєнного стану викликає обґрунтовану стурбованість з точки зору прав людини та дотримання законності. Воєнний стан, що вводиться в Україні в умовах збройної агресії, накладає певні обмеження на права громадян, однак ці обмеження мають відповідати принципам пропорційності та необхідності.

За результатами проведеного дослідження, ми вважаємо за необхідне виокремити наступні блоки для подальшого обговорення: розширення підстав затримання особи без ухвали слідчого судді; питання доцільності можливості затримання особи під час розслідування кримінальних правопорушень різного ступеня тяжкості; дослідження досвіду застосування затримання у порядку п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України через призму судової практики; ретроспективний аналіз строків затримання та повідомлення про підозру; дистанційна участь затриманої особи під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу.

Розширення підстав затримання особи без ухвали слідчого судді. Згідно зі статтею 29 КУ, кожен має право на свободу та особисту недоторканність [1]. Утім, в умо-

вах воєнного стану, законодавством допускаються особливості в процедурах затримання. Стандартна процедура затримання передбачена у ч. 1 ст. 208 КПК України, де зазначається вичерпний перелік підстав для затримання уповноваженою особою без наявної ухвали слідчого судді або суду. До таких підстав належать наступні випадки:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;
- 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ;
- 4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ст. 255, 255-1, 255-2 КК України [2].

Варто визнати, що у воєнний час, затримання повинні відбуватися з урахуванням специфіки ситуації, реальних умов та можливостей, проте гарантовані міжнародними документами, норми про недопустимість катувань та жорстокого поводження, повинні також завжди братись до уваги у випадках затримання. Незалежно від наявного стану речей, затримання має залишатися законодавчо обґрунтованим і відповідати міжнародним стандартам.

Пунктом 6 частини 1 статті 615 КПК України, окрім зазначених вище, передбачена альтернативна підстава затримання особи: «виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, – уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати таку особу» [2]. Тобто, відбулось розширення підстав затримання, проте у слід за розширенням, виникає цілком логічне питання щодо визначення терміну «обґрунтовані обставини», адже таке поняття є вельми розмитим і потребує детального правового роз'яснення. Відсутність чіткого визначення може призвести до суб'єктивності у прийнятті рішень уповноваженими службовими особами, а також порушувати одних з основних принципів кримінального процесу – принцип правової визначеності. Існує також ризик зловживання службовими повноваженнями, свавільності затримання, що у свою чергу, підриває демократичний статус нашої країни.

У першу чергу, варто звернутись до міжнародного досвіду. Так, ЄСПЛ у справі «Бечев проти Молдови» стверджує, що при оцінці ризику втечі обвинуваченого варто враховувати не тільки тяжкість покарання, яке йому загрожує, а і низка інших релевантних факторів, які можуть або підтвердити існування ризику втечі, або зробити його настільки незначним, що тримання під вартою буде просто невинуватим. Ризик втечі слід оцінювати з урахуванням факторів, пов'язаних із характером особи, її моральними якостями, домівкою, зайнятістю, майном, сімейними зв'язками та всіма видами зв'язків із країною, в якій вона переслідується. Очікування суворого покарання та сила доказів можуть бути релевантними, але самі по собі не можуть бути вирішальними, і можливість отримання гарантій може бути використана для зменшення будь-якого ризику [3, п. 58].

Щодо проблеми розширення переліку підстав затримання висловлювалась як на теренах практики так і теорії. У своїй статті «Як захистити особу від тривалого затримання з надуманих підстав» Є. Пеліхос звертав увагу на те, що прийняття закону №2201-IX розширює повноваження правоохоронних органів, що дозволяє затримувати осіб на підставі суб'єктивної оцінки їхньої поведінки, зокрема ймовірності втечі. Це створює ризики порушення основних прав і свобод, таких як право на свободу та особисту недоторканність. Закон значно збільшує ймовірність свавільних дій з боку правоохоронців. Відсутність необхідності доводити обґрунтованість затримання на етапі його здійснення створює умови для зловживань, що можуть мати негативні наслідки для довіри до судової системи і правопорядку в цілому [4, с. 1–2].

Щодо вказаної проблематики висловлювались Т. Г. Фоміна і В. В. Рогальська, так, вони зазначали, що розширення підстав для затримання осіб в умовах воєнного стану має подвійний характер. З одного боку, такі законодавчі зміни дійсно несуть ризик свавільних затримань, з іншого боку, варто враховувати, що ці норми запроваджені виключно для особливого періоду, коли країна перебуває у стані війни, саме тому їх застосування обумовлюється специфічними обставинами вчинення злочинів. На практиці такі підстави можуть використовуватися для затримання осіб, підозрюваних у злочинах, передбачених, наприклад, ст. 111-1 КК України (колабораційна

діяльність) чи ст. 438 КК України. Автори зазначають, що ризики порушення прав затриманих осіб правоохоронними органами існували і в мирний час, і, на жаль, існують надалі. Однак вони наголошують, що як у мирний, так і у воєнний час законодавство передбачає механізми перевірки обґрунтованості затримання. Зокрема, такі механізми реалізуються в рамках прокурорського нагляду, наприклад, під час погодження повідомлення про підозру затриманій особі, а також у процесі судового контролю, зокрема, при розгляді слідчим суддею в порядку ст. 206 КПК України. На підтримку законодавчої позиції щодо розширення підстав для затримання в умовах воєнного стану підкреслюється, що можливість затримання особи з метою запобігання її втечі після вчинення правопорушення закріплена і в міжнародному законодавстві, зокрема у п. 1(с) ст. 5 Конвенції [5, с. 373].

Щодо попередження можливого зловживання повноваженнями щодо затримання у контексті ст. 615 КПК України висловила і А.Г. Гаркуша, яка стверджувала, що особливо увагу слід звернути на посилення дії механізмів прокурорського нагляду для того, щоб запобігти масовим свавільним порушенням права на свободу та особисту недоторканність в умовах воєнного стану [6, с. 534].

Варто зазначити, що нами було проведено спробу проаналізувати термін «обґрунтовані підстави» у контексті затримання, як під час прийняття закону щодо затримання в умовах воєнного стану, так і попередніми законами, якими цей термін було запроваджено раніше. Так, попередньо наявність обґрунтованих підстав (п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України) було запроваджено законом № 198-VIII від 12.02.2015, а також запроваджено законом № 2201-IX від 14.04.2022 (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України). Проте, як результат, нами не було знайдено жодних правових позицій у супроводжуючих документах законопроектів 7183 (Проект Закону України про внесення змін до КПК України щодо порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану) [7], 1660-д (Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності НАБУ та НАЗК) [8] щодо тлумачення такого терміну як «обґрунтовані підстави» у контексті затримання, яке передбачено статтями 615 та 208 КПК України.

На думку Т. Г. Фоміної та В. В. Рогальської, ризики порушення прав людини існували завжди, як у мирний так і воєнний час, тому слід врахувати, що існують законодавчі механізми перевірки обґрунтованості затримання, а саме в межах прокурорського нагляду (під час погодження повідомлення про підозру затриманій особі), під час судового контролю (в ході перевірки слідчим суддею в порядку ст. 206 КПК України) [5, с. 373].

На противагу такій думці, М. М. Потоцький у своїй дисертації висловив твердження, що у національному законодавстві інститут обов'язкового судового контролю за затриманням в чистому вигляді відсутній. На сьогодні судовий контроль за затриманням може відбуватись аж через шістьдесят годин з моменту затримання і після повідомлення особі про підозру. Науковець вважає, що параметри «автоматичності» та «негайності» перевірки затримання, що сформований практикою ЄСПЛ, у цьому алгоритмі дій не дотримані. В результаті проведеного ним опитування було встановлено, що 55,4% адвокатів у кримінальних провадженнях підтвердили необхідність правової регламентації у КПК України обов'язкової судової перевірки законності затримання, яке триває більше трьох годин. Так, на думку вченого, необхідно запровадити цілодобово діючий механізм судової перевірки, яка має відбуватись не пізніше дванадцяти годин з моменту затримання [9, с. 117–118].

На нашу думку, хоча механізми перевірки законності затримання і існують, проте вони не є ідеальними. Можливо зрозуміти розширення підстав затримання під час

воєнного стану, проте ми вважаємо, що таке розширення не повинно застосовуватись щодо нетяжких злочинів, адже такі злочини не несуть великої суспільної небезпеки. Цю проблематику ми обговоримо у наступному блоці.

Питання доцільності можливості затримання особи під час розслідування кримінальних правопорушень різного ступеня тяжкості. Поруч з встановленням обґрунтованості підстав затримання, нами було виявлено, ще одне проблемне питання, а саме питання доречності встановлення відповідної норми. Варто зазначити, що ч. 1 ст. 208 КПК України зазначається, що затримання може мати місце лише щодо злочинів, де санкція статті передбачає покарання у вигляді позбавлення волі, тож виникає цілком логічне питання: чи доцільно надавати повноваження відповідним уповноваженим особам затримувати будь-кого, незалежно від тяжкості вчиненого злочину, якщо на їх думку існує ризик втечі?

В першу чергу потрібно звернутись до нормативних приписів, так аналізуючи зміст нормативно-правових актів, можна дійти висновку, що затримання особи має на меті досягнення кількох важливих правових і соціальних цілей. До таких можливо віднести: необхідність запобігання злочинності та його перепинення, як передбачено ст. 29 КУ [10]. Ця конституційна норма забезпечує охорону суспільного порядку та попередження шкоди, яка може бути заподіяна діями осіб, що мають намір порушити закон.

Крім того, затримання є інструментом для недопущення вчинення нових правопорушень, що особливо актуально в умовах ескалації злочинності, зокрема в умовах воєнного чи надзвичайного стану. І хоча дійсно затримання може бути спрямоване на запобігання втечі підозрюваної особи після вчинення правопорушення, як це визначено п. 1(с) ч. 1 ст. 5 Конвенції [11], проте водночас, затримання має відповідати принципу пропорційності.

Застосування такого обмеження свободи є допустимим лише за наявності обґрунтованої необхідності, і воно має бути найменш обтяжливим засобом для досягнення легітимної мети. Наприклад, у ряді справ ЄСПЛ підкреслював, що затримання особи є виправданим тільки у випадках, коли існують переконливі докази ризику втечі, повторного правопорушення чи втручання у процес правосуддя. Так, ЄСПЛ зазначав, що: “Суд вважає, що затримання відповідно до ст. 5 § 1 (с) також має відповідати вимозі пропорційності. Варто згадати, що у справі «Амбрушкєвич проти Польщі» (№ 38797/03, §§ 29-32, 4 травня 2006 року) Суд застосував тест на пропорційність до затримання, яке підпадає під дію ст. 5 § 1 (с) Конвенції, оцінюючи, чи було попе-

редне ув’язнення заявника суворо необхідним для забезпечення його присутності на судовому засіданні, та чи могли інші, менш суворі заходи бути достатніми для цієї мети” [12, п. 55].

Провівши аналіз, можемо сказати, що така підстава затримання як можливість втечі з метою ухилення від кримінальної відповідальності застосовується у нашому національному законодавстві виключних випадках (п. 3, 4 ч. 1 ст. 208 КПК України), такі випадки пов’язані з тяжкими чи особливо тяжкими злочинами.

Так, п. 3 ч.1 ст. 208 КПК України передбачає затримання у разі, якщо можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ, а п. 4 ч. 1 ст. 208 КПК України передбачає затримання, якщо можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ст. 255, 255-1, 255-2 КК України [2]. Відповідно ж до КК України, ст. 255, 255-1, 255-2 не передбачають покарання нижчого за сім років позбавлення волі, що автоматично відносить їх до категорії тяжких чи особливо тяжких. Втім, п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України не встановлює жодних вимог щодо тяжкості правопорушення, а отже може бути застосоване і до нетяжких злочинів. Такий факт, створює умови, коли на практиці можуть бути випадки затримання особи, яка підозрюється у вчиненні діяння, яке не несе великої суспільної небезпеки.

При такому підході, на наш погляд, може бути порушений принцип пропорційності, адже втручання у права та свободи людини має бути виправданим і застосовуватись лише у випадках реальної необхідності. Вдається незрозумілою можливість затримання особи, наприклад за злочин, який передбачено ч.1 ст. 197 КК України (порушення обов’язків щодо охорони майна) або ж ч. 3 ст. 197-1 КК України (самовільне будівництво будівель чи споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці). Вказані статті не передбачають позбавлення волі як покарання взагалі, не несуть значної суспільної небезпеки, втім правоохоронним органам надаються повноваження для затримання таких осіб. Вдається можливим припустити, що такі ситуації потенційно можуть бути використані для отримання корупційної вигоди. Тобто, ми вважаємо, що при застосуванні п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України, а саме затримання, якщо можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності, потрібно керуватись також і ст. 208 КПК України, якою дозволяється затримання лише щодо злочинів, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 26.08.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 у редакції від 26.12.2024. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8> (дата звернення: 26.08.2025).
3. Case of Becciev v. Moldova (Application no. 9190/03) : Judgement European Court of Human Rights, 4 October 2005, HUDOC: data-base. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-70434%22%7D> (дата звернення: 26.08.2025).
4. Пеліхос Є. Як захистити особу від тривалого затримання з надуманих підстав. Закон і бізнес. 10.05.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/151372.html>.
5. Фоміна Т. Г., Рогальська В. В. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноважені службові особи на здійснення. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. № 4. С. 373. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/69.pdf>
6. Гаркуша А.Г. Особливості затримання в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11. 2023. С. 534. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2023/130.pdf
7. Проект Закону “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану” № 7183 від 20.03.2022. URL: <https://ltd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=7183&conv=9> (дата звернення: 26.08.2025).
8. Проект Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро та Національного агентства з питань запобігання корупції” № 1660-д від 30.01.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1660-%D0%B4&skl=9 (дата звернення: 26.08.2025).

9. Потоцький М.М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... док. філ.: 12.00.09. Кропивницький, 2022. 275 с. с. 116–118. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/dysertacziya__potoczkyj.pdf
10. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 26.08.2025).
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 4 листоп. 1950 р., зі змінами внес. Протоколом № 1. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 26.08.2025).
12. Case of *Ladent v. Poland* (Application no. 11036/03) : Judgement European Court of Human Rights, 18 March 2008, HUDOC: database. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-85487%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-85487%22]}) (дата звернення: 26.08.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.09.2025
Дата публікації: 26.09.2025